

Міністерство освіти і науки України
Департамент науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації
Комунальний заклад «Харківська обласна Мала академія наук
Харківської обласної ради»

Відділення філософії та суспільствознавства
Секція: релігієзнавство

РЕЛІГІЙНІ ОБРАЗИ В АНТИУТОПІЯХ

Роботу виконав:

Бондаренко Іван Юрійович,
учень 10 класу комунального
закладу «Харківський ліцей
№ 37 Харківської міської ради»

Наукові керівники:

Єремєєв Павло Вікторович,
доцент кафедри історії Східної
Європи історичного факультету,
доцент кафедри українознавства
філософського факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
кандидат історичних наук;
Акімова Надія Анатоліївна,
вчитель української мови та
літератури комунального закладу
«Харківський ліцей № 37
Харківської міської ради»

РЕЛІГІЙНІ ОБРАЗИ В АНТИУТОПІЯХ

Бондаренко Іван Юрійович, Харківське територіальне відділення МАН України; Комунальний заклад «Харківська обласна Мала академія наук Харківської обласної ради»; Комунальний заклад «Харківський ліцей № 37 Харківської міської ради», 10 клас, м. Харків;

Єремєєв Павло Вікторович, доцент кафедри історії Східної Європи історичного факультету, доцент кафедри українознавства філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна кандидат історичних наук;

Акімова Надія Анатоліївна, вчитель української мови та літератури комунального закладу «Харківський ліцей № 37 Харківської міської ради».

Актуальність роботи зумовлена тим, що її вивчення дає змогу поглибити розуміння ролі релігії у культурному житті ХХ ст., на більш глибокому рівні обговорювати сучасні релігієзнавчі концепції.

У першому розділі доведено, що образи релігії відіграють важливу роль у творчості Олдоса Гакслі, зокрема у його знаменитій антиутопії «Який чудесний світ новий!». Це зумовлено особистим ставленням письменника до релігії: Олдос Гакслі поєднував агностицизм та захоплення ведантою. Антиутопічний світ, описаний в антиутопії Олдоса Гакслі, є певною антитезою ідеалам, які письменник почерпнув з філософії веданти.

Джордж Орвелл був атеїстом, але неодноразово висловлював захоплення естетичним виміром християнства. Знайомі письменника відзначали його глибоку зацікавленість релігійною проблематикою. У творі Джорджа Орвелла «Ферма тварин» образ ворона Мойсея прямо натякає на взаємини російської православної церкви з радянським режимом. У романі «1984» простежується вплив християнських цінностей на світогляд письменника, а образи церковних дзвонів з дитячої пісні стають антитезою бездушного тоталітарного суспільства.

Рей Бредбері досить розпливчато характеризував своє ставлення до релігії, проте релігійні образи присутні у низці творів письменника. У романі «451 градус за Фаренгейтом» образи Біблії та Ісуса Христа мають досить велике значення.

Загалом, у всіх розглянутих нами антиутопіях зображені суспільства, у яких релігія або зникла та замінена сурогатами, подібними до комуністичної ідеології, або зберігається, втративши свій глибинний зміст і також перетворившись на сурогат. На роль релігійних образів в антиутопіях вплинули тенденції, описані сучасним релігієзнавцем Х. Казановою, який суттєво уточнив традиційну теорію секуляризації.

Ключові слова: релігія, антиутопії, Гакслі, Орвелл, Бредбері, християнство, веданта, секуляризація.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. РЕЛІГІЙНІ ОБРАЗИ У ТВОРІ ОЛДОСА ГАКСЛІ «ЯКИЙ ЧУДЕСНИЙ СВІТ НОВИЙ!».....	10
РОЗДІЛ 2. РЕЛІГІЙНІ ОБРАЗИ В АНТИУТОПІЯХ ДЖОРДЖА ОРВЕЛЛА.....	17
РОЗДІЛ 3. РЕЛІГІЙНІ ОБРАЗИ В АНТИУТОПІЇ РЕЯ БРЕДБЕРІ «451 ГРАДУС ЗА ФАРЕНГЕЙТОМ».....	24
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	30
ДОДАТКИ.....	33

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Антиутопії є надзвичайно популярним жанром літератури, що відображає суспільні страхи та переживання, показує ті сценарії майбутнього, що викликають занепокоєння та відразу серед інтелектуалів. У сучасному релігієзнавстві тривають дискусії щодо того, як змінюється роль релігії у модерному соціумі, чи правильною є теорія секуляризації [7]. Вивчення релігійних образів в антиутопіях дасть змогу краще зрозуміти, як релігія сприймалася та сприймається діячами культури, яку роль письменники відводили релігії у тих жахливих образах майбутнього, що виникали в їхній уяві. Це зумовлює наукову актуальність обраної проблематики.

Суспільно-політична актуальність даної теми пояснюється тим, що в умовах російської військової агресії проти України та загальної активізації антидемократичних сил у світі запит суспільства на осмислення небезпечних та небажаних сценаріїв майбутнього стає особливо гострим. Загалом, антиутопічні романи – це твори, які описують погане майбутнє, ті сценарії розвитку людства, які ми не хотіли б бачити реалізованими. Найчастіше – це світ, у якому встановлена жорстка диктатура.

Можна погодитися з думкою Хенріка Френнінга про те, що «книги антиутопічного жанру часто зображують світи, у яких панує авторитарний режим, який отримав надмірний контроль над суспільством» [28]. Варто зазначити, що роль релігії у різних диктаторських режимах відрізняється. У СРСР, Північній Кореї, комуністичній Албанії та низці інших диктатур релігія була обмежена, а подекуди – прямо заборонена, храми закривалися. Водночас нерідко диктаторські режими використовують релігійні організації для свого укріплення. Згадаємо, наприклад, сучасний Іран. Російська влада також на сучасному етапі активно співпрацює з РПЦ, причому патріарх Кирило всіляко підтримує агресію РФ проти України.

У цих умовах важливо зрозуміти: яким чином релігія впливала на літературний процес ХХ століття, чи був Бог та релігія в тому образі майбутнього, який створювали літератори ХХ століття у своїх знаменитих антиутопіях. Чи можемо ми говорити про те, що знамениті творці антиутопій (Олдос Гакслі, Рей Бредбері, Джордж Орвелл) змогли, серед іншого, передбачити і вкрай неоднозначну роль релігії у суспільних перетвореннях?

Вибір антиутопій саме цих трьох літераторів зумовлений тим, що романи Олдоса Гакслі, Джорджа Оврелла та Рея Бредбері є найвідомішими зразками антиутопічної літератури [10; 32]. При цьому, як буде показано в роботі, в антиутопіях цих письменників, як і в їхньому житті, міркування щодо релігії відігравали суттєву роль. Іноді серед антиутопічних творів такого ж рівня популярності вказують роман Вільяма Голдінга «Володар мух» [10]. Водночас, як показують сучасні дослідження, певні релігійні мотиви прослідковуються і в цьому тексті [19]. Проте хронологічно твір Вільяма Голдінга був створений пізніше (у 1982 р.), ніж знамениті антиутопії Олдоса Гакслі, Джорджа Оврелла та Рея Бредбері. Тому цей твір заслуговує на спеціальний аналіз в рамках окремого дослідження, із врахуванням нових соціокультурних тенденцій 1980-х рр.

У даній роботі ми зосередились на працях більш раннього часу: роман Олдоса Гакслі «Який чудесний світ новий!» був вперше опублікований у 1932 р., «Ферма тварин» Джорджа Орвелла – у 1945 р., «1984» цього ж письменника – у 1948 р., «451° за Фаренгейтом» Рея Бредбері – у 1953 р. Ці твори створили певну основу жанру антиутопій [10]. У нашому дослідженні ми спробуємо визначити роль релігійних образів у вказаних творах. Це створить передумови для того, щоб у подальших дослідженнях проаналізувати, як трансформувалися ці образи в антиутопічній літературі більш пізнього часу. У цьому також можна вбачати актуальність обраної проблематики.

Мета роботи – схарактеризувати вплив релігії на ті образи, що створювалися в антиутопічній літературі ХХ ст.

Досягнення мети зумовлює необхідність вирішення наступних **завдань**:

1. Виявити, яку роль відіграють релігійні образи у творчості Олдоса Гакслі, показати, яким чином особисті погляди письменника на релігію вплинули на зображення літератором небезпечних суспільних тенденцій в романі-антиутопії «Який чудесний світ новий!»
2. З'ясувати, яким чином ставлення Джорджа Орвелла до релігії позначилася на створюваних письменником антиутопічних образах.
3. Схарактеризувати релігійні образи в антиутопії Рея Бредбері, визначити вплив уявлень письменника про релігію на характер образів в його знаменитому антиутопічному творі.
4. Визначити вплив загальних тенденцій у релігійному житті ХХ ст., що описані в сучасному релігієзнавстві, на характер релігійних образів в антиутопіях.

Об'єктом дослідження стали релігійні образи в суспільній думці ХХ ст.

Предмет дослідження – зображення релігії в антиутопіях найвизначніших літераторів, що творили в даному жанрі (Олдоса Гакслі, Джорджа Орвелла та Рея Бредбері).

Наукова література з теми дослідження. Релігійні образи в антиутопіях залишаються недостатньо дослідженою темою. Згадки релігії в романі Рея Бредбері «451 градус за Фаренгейтом» дотепер практично не досліджувалися. Винятком є лише написана у 2017 році англійська робота Хенріка Френнінга «Burning the Good Book: Religion and ideology in Ray Bradbury's Fahrenheit 451» [28]. Утім, у цій роботі розглядається переважно паралелі між телебаченням та релігійною свідомістю в романі, в той час як елементи релігійного символізму твору схарактеризовані недостатньо. Релігійні образи в романі «451 градус за Фаренгейтом» також коротко згадують сучасні українські дослідники Г. М. Удовіченко, С. К. Ревуцька та Д. І. Мирошніченко в статті «Ознаки антиутопії в романі Р. Бредбері «451 градус за Фаренгейтом»» [20]. Окремі

релігійні образи в інших творах письменника коротко характеризує Г.І. Бокшань [2].

Дуже важливою в контексті вивчення обраної проблематики була література, присвячена особистим поглядам Джорджа Орвелла на релігію. Тут особливо варто відзначити працю Міхаеля Бренана «George Orwell and Religion», що була опублікована в 2017 році [24]. Заслуговує на увагу також робота Лоренса Дугена «Orwell and Catholicism» [27].

Релігійні погляди Олдоса Гакслі добре описані у книзі сучасного дослідника Джейка Поллера «Aldous Huxley and Alternative Spirituality» [31].

Дуже важливими під час вивчення обраної теми були наукові праці, присвячені загальним тенденціям в релігійному житті ХХ століття. Серед іншого, ми звертали увагу на праці, присвячені феномену релігії як такої, зокрема питанню про визначення терміну «релігія», співвідношення термінів «священне» і «профанне» [6; 8; 21]. Особливо варто відзначити праці, присвячені дискусіям навколо теорії секуляризації. Зокрема, важливий внесок в обговорення даної теорії вніс сучасний релігієзнавець Хосе Казанова [7]. Врахування наукових наробок в цій сфері дозволило краще зрозуміти, у якій мірі глобальні зміни у суспільній ролі релігії позначилися на характері антиутопій.

Джерела дослідження. Основним видом джерел, що використовувалися в даному дослідженні, були найзнаменитіші антиутопії ХХ століття [4; 14 – 16].

Також ми використовували інші літературні та філософські праці авторів антиутопічної літератури [3–5; 29]. Це дало змогу краще зрозуміти їхнє ставлення до релігії, і, відповідно, оцінити вплив релігії на історію антиутопічної літератури та генезу релігійних образів у ній.

Нарешті, ми використовували Біблію [1], що дало змогу прослідкувати рецепцію біблійних образів в досліджуваних творах. Також ми спиралися на твори індійського філософа Вівекананди [26], ученням якого глибоко цікавився Олдос Гакслі. Це дало змогу глибше зрозуміти, яким чином інтерес Олдоса

Гакслі до східної духовності позначився на характері релігійних образів у його романі «Який чудесний світ новий!».

Методологія та методи дослідження.

У своїй роботі ми дотримувалися загальноприйнятих у релігієзнавстві принципів системності, толерантності, історизму, позаконфесійності та плюралізму. Реалізація зазначених принципів стала можливою завдяки використанню сукупності дослідницьких методів, зокрема загальнонаукових методів аналізу і синтезу, індукції та дедукції, аналогій та узагальнень.

Дуже важливим під час написання даної роботи було зрозуміти сенс понять «релігія» та «священне», універсальність даних категорій. У цьому сенсі ми використовували феноменологічний підхід, враховуючи і сучасні дискусії релігієзнавців щодо його коректності [6; 21].

Важливим для написання даної роботи став культурологічний принцип, відповідно до якого релігія розглядається у контексті розвитку духовної культури. Серед принципів дослідження культури, на які ми спиралися у роботі, особливо варто виділити принцип цілісності, що полягає у вивченні будь-якого періоду розвитку культури на основі врахування всього різноманіття явищ, подій, фактів культури. Цей принцип дозволив визначити, яким чином культурні процеси у світі, зокрема процеси модернізації, вплинули на характер релігійних образів в антиутопічній літературі.

Надзвичайно важливим був герменевтичний підхід, що передбачає систему різноманітних засобів пояснення текстів, виявлення зв'язків тексту з соціокультурним середовищем. Аналізуючи релігійні образи в антиутопіях, ми враховували проблеми «герменевтичного кола», спираючись при цьому на ідеї Г. Гадамера, відповідно до яких інтерпретація є принципово відкритою й ніколи не може бути завершеною, при цьому розуміння тексту є невіддільним від саморозуміння інтерпретатора. Також ми виходили з ідеї Гранта Осборна, який показав, що герменевтика являє собою спіраль від тексту до контексту [9].

Дуже важливими для нас стали роботи, пов'язані з теорією метафор. У цьому контексті важливо відзначити роботу Дж. Лакоффа та М. Джонсона «Метафори, якими ми живемо», у якій демонструється, що метафори формують не лише наше спілкування, але й спосіб мислення та дій [30]. Спираючись на зазначені методологічні підходи, у нашій роботі показано, у який спосіб різні метафори використовувалися на позначення специфічних релігійних образів в антиутопіях.

Отже, досі релігійні образи в антиутопіях залишаються недостатньо вивченими. Водночас використання описаних вище джерел, за опору на сучасну релігієзнавчу літературу, відповідні принципи та методи дослідження, дає змогу вирішити поставлені в цій роботі завдання.

Наукова новизна дослідження:

- ✓ уперше релігійні образи в антиутопіях проаналізовані в контексті тих уточнень теорії секуляризації, що були зроблені Хосе Казановою;
- ✓ уточнено вплив вчення Вівекананди на релігійні образи в романі Олдоса Гакслі «Який чудесний світ новий! »
- ✓ уточнено вплив ставлення Джорджа Орвелла до релігії на образ ворона в творі «Ферма тварин», а також на загальні цінності, що захищаються в романі «1984»; уточнено специфіку релігійних образів в антиутопії Рея Бредбері.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел і літератури.

РОЗДІЛ 1

РЕЛІГІЙНІ ОБРАЗИ В ТВОРІ ОЛДОСА ГАКСЛІ «ЯКИЙ ЧУДЕСНИЙ СВІТ НОВИЙ!»

Олдос Гакслі – це наймовірно популярний англійський письменник та драматург. Він народився 26 липня 1894 року у містечку Годалмінг у Великобританії, а помер 22 листопада 1963 року у Лос-Анджелесі (США). У 1932 році написав роман-антиутопію «Який чудесний світ новий!» [16], який прославив його на весь світ.

Для того, щоб зрозуміти значення релігійних образів у цьому творі, слід звернути увагу на ставлення Олдоса Гакслі до релігії. Письменник надзвичайно цікавився проблемами віри та духовності. Загалом, він характеризував свої погляди як агностичні [31]. Агностики – це люди, які не кажуть чітко, чи є Бог, чи його немає. Замість цього вони стверджують, що неможливо впевнено казати щось стосовно існування Бога, адже його існування не підтверджено.

Незважаючи на свій агностицизм, Олдос Гакслі цікавився ведантою. Веданта – це одна з декількох шкіл індуїстської релігійної філософії, що характеризує природу дійсності на основі Упанішад. Упанішади – це давньоіндійські релігійно-філософські тексти. Учення, що слідує традиції Веданти, ґрунтуються на ідеях про те, що, по-перше, людина має божественну природу, а мета людського життя полягає в тому, щоб збагнути це. Водночас у Західній Європі та Північній Америці вчення веданти популяризував індус Свами Вівекананда, що народився 12 січня 1863 року у місті Калькутта (Індія) і помер 4 липня 1902 року у Белурському монастирі біля Калькутти. У червні 1899 року Вівекананда поїхав до США, там він заснував «Товариство Веданти» [17].

Гакслі не дарма цікавився ведантою, адже цей напрямок індійської філософії найближчий до агностицизму. На відміну від авраамістичних релігій, що передбачають досить чітке розмежування «правильних» і «неправильних» форм

богопочитання і богословствування, Вівекананда вчив: «Бог один, відрізняються лише його імена. Одні називають його Аллахом, інші – Богом, хтось Брахманом, хтось Калі, хтось – Рамою, Харі, Ісусом, Буддою» [26]. Така відкритість у ХХ ст. ставала все більш популярною у західному світі, приваблювала вона і Гакслі. Оцінюючи потенціал східної духовності загалом, Гакслі писав, що етичні та філософські наслідки сучасної науки є більше буддистськими, ніж християнськими [29]. Починаючи з 1939 року і до своєї смерті в 1963 році Гакслі мав широкі стосунки з Товариством веданти Південної Каліфорнії, заснованим і очолюваним Свами Прабгаванандою. З 1941 по 1960 року Гакслі написав 48 статей для журналу «Веданта і Захід» [31].

Захоплення Гакслі ідеями Веданти позначилося і на сюжеті та ідеях його роману «Який чудесний світ новий!». Гакслі ненавидів те суспільство, яке зобразив у своєму творі. У цьому суспільстві все начебто добре, усі щасливі, усі постійно посміхаються. Але це все фальшиво, це все нереально, адже відбувається завдяки наркотику сомі. З одного боку сома – це ліки від усіх хвороб, бо якщо її прийняти, забуваєш про все. З іншого боку, усі люди через неї щасливі, але щасливі нереально [13]. Сприйняті Гакслі ідеї Веданти дозволяють зрозуміти, чому подібний стан речей для письменника був жахливим. Гакслі не любить створене його уявою суспільство через те, що одна з тез веданти полягає в тому, що людина має божественну природу. Сома цю природу затуманює, божественна природа в «дивовижному новому світі» похована сомою, нереальним щастям та постійним комфортом.

Варто зазначити, що деякі автори у своїх оглядах на роман Гакслі ставили питання: чи дійсно описане літератором суспільство є антиутопією [12]. Дійсно, у цьому суспільстві мета, до якої прагнуть люди, до певної міри досягнена: усі люди щасливі, постійний комфорт і мир панують світі, а тих, кому це суспільство не подобається, відсилають на острови. На островах їх не чекає каторжна робота чи самотність, навпаки, їх там чекає свобода, однодумці, і вони пишуть свої праці

у комфортних умовах. Але Гакслі не атеїст, він – агностик з прихильністю до веданти. Для нього принципово важливо, щоб людина збагнула свою божественну природу.

У суспільстві антиутопії сакральне перетворюється на симулякр, на ритуали поклоніння Форду та вживання соми. Цьому суспільству протиставляється суспільство дикунів. Це суворий, жорстокий світ, але там є традиційна сакральність, уявлення про щось, що є вище за людину, щось, що має найвищий сенс. Характерною рисою релігії є поняття жертви. У цьому плані показово, що у «дивовижному новому світі» відсутні якісь ритуали чи жертви, що залишилися у «дикунів» із резервації. Тому коли Джон пропонував Лінаїні зробити щось особливе для неї, зробити якусь жертву, у відповідь він почув: «Нащо?» [13]. Тут також цікавий момент: зв'язок між релігійністю та любов'ю надзвичайно міцно укорінений в культурі [8]. І релігія, і кохання передбачають жертву [25]. Але в «дивовижному новому світі» немає місця для жертви. Відповідно, немає місця ні для міцного зв'язку з іншою людиною, ні для кохання, ні для пізнання своєї справжньої природи, що в рамках філософії веданти є природою божественною.

У романі Олдоса Гакслі «Який чудесний світ новий!» можна прослідкувати три гілки суспільства. Перше – це «основне» суспільство. Друге – це суспільство дикунів із резервації. Третє – це Джон, Бернард, Гельмгольц і Мустафа Монд, хоч він і був Головноуповноваженим [13].

У «дивовижному новому світі» існує релігія Форда. Але ця релігія описується як певний симулякр, як щось несправжнє. Богом у цій релігії виступає Форд. Члени «нового світу» йому поклоняються, проводять свої обряди та збори. Замість фрази «Слава Богу» у них «Слава Форду». Замість «хреста» у них накладання «Т». Літочислення йде від першої моделі «Т» марки ford.

У «новому світі» є церква майже у звичному для нас розумінні, є «сходка єднання» – це зібрання на честь Форда, так звані «фордослужіння» у «Фордзоні». На службі є своєрідний обряд: у центрі столу лежить сома, з рук у руки

передається чаша з полуницею, сомовою водою з морозивом. З неї п'ють і говорять «п'ю за моє розчинення». Тут знову варто звернути увагу на те, що подібна фраза – це явний натяк на викривлення правильної, з точки зору Гакслі, духовної практики. В основі веданти, яку популяризував Вівекананда, лежить ідея, що дух людини і верховний дух (Брахман) становлять одне ціле; а все, що ми бачимо у світі – це різні прояви світового духу, і, водночас, враження нашої душі. Таким чином, весь світ є нашою ілюзією, а для досягнення щастя треба перестати відокремлювати нашу душу від світового духу і вважати її наявною окремо та незалежно [16]. Тож і веданта передбачає певне розчинення. Але в описаному Гакслі «новому світі» розчинення відбувається не в Брахмані, тобто – світовому дусі, а у суспільстві симулякрів, що затемнюють божественну природу.

Повертаючись до опису «релігії Форда», відзначимо, що як такого священного писання у них немає, а ідеалами є «спільність, однаковість, стабільність». Молитвою є пісня єднання, що використовується під час фордослужіння:

«Дванадцять воєдино злий,
Збери нас, Форд, у потік
єдиний,
Щоб понесло нас, як твоєю
Блискучею автомашиною.
Прийди, Великий Організм,
І розчини у собі дванадцять.
Велике життя, що злилося
життя
Має зі смерті лише
розпочатися.

Його Пришестя почувши,
Істи, захоплення не танучи!
У Великому Організмі Вищому
Я – це ти, ти – це я.
Пий-гуляй, веселись,
Друг – подруга, поєднайся.
Злитися нас Господь кличе,
Оновитись нам дає.»

[13, с. 62]

На цій релігії тримається диктатура того світу, бо «щастя – найвище благо».

У суспільстві дикунів зберіглася релігія. Богів у них багато, але найголовніший – Ватажок Світу. Світ, на думку дикунів, створив Авонавілон. Інші Боги — це Мати-Земля, Батько-небо, Агаюта і Марсайлема, Ісус і Пуконг, Марія і Етсанатлея, Лагунський чорний камінь, Великий орел і Богоматір Акомская [13].

Як бачимо, у релігії дикунів елементи християнства поєднані з язичницьким багатобожжям і обожненням природи. У дикунів є свої обряди. У романі описані обряди жертвопринесення, перетворення хлопчиків на чоловіків через сувору ініціацію тощо. Загалом, релігія дикунів описана досить моторошно, але в ній є щось справжнє. Очевидно, тут позначилася ідея Вівекананди, відповідно до якої шлях до Бога і пізнання власної божественності може відбуватися різними шляхами [17].

Варто відзначити, що питання про існування Бога підіймається Мустафою Мондом – одним з десяти, що представляють реальну владу в світі та сам має сумніви з приводу «загального щастя суспільства». На питання: «Тобто, по-вашому, Бога нема?», Мустафа відповідає: «Цілком можливо, що він є». Монд каже, що зараз Бог не потрібен, він не сумісний з цивілізацією. «Бог несумісний з машинами, науковою медициною та загальним щастям» [13]. Ті герої, що поділяють сумніви у справедливості «нового світу» (Джон, Берnard, Гельмгольц та Мустафа) висловлюють майже релігійне захоплення та шанування класичних письменників, особливо вони шанують Шекспіра. І тут знову ми маємо звернути увагу на ідеї веданти: якщо людина є божественною, більше того, весь світ є породженням світового духу [16], то в класичній літературі ми також можемо відчутти цей відголосок божественного. Джон невгамовно говорить цитатами Шекспіра, Уотсон захоплюється тим, що читає Джон; а Мустафа Монд наприкінці книги також ділиться своїми думками про класиків. До речі, він розповідає, що раніше був схожих революційних поглядів [13].

Одного священного писання на чотирьох в них немає. Для Джона та пізніше Гельмгольца священним писанням може виступати старий збірник п'єс Шекспіра, який колись приніс Джону дикун Попе. На мою думку, якщо б збереглася Біблія, то усі четверо погодилися з ідеями та заповідями з неї. До речі, у Мустафи Монда у кабінеті є Біблія, яку він читав. Церкви, як такої, у них нема; хоча церковними зборами можуть виступати зустрічі Джона, Бернарда і Гельмгольца у квартирі Бернарда [13].

Молитвою та збіркою ідей може виступати вірш, який написав Гельмгольц:

“

Закінчено засідання.

У Сіті – північна година.

Палички барабанні

Німі. Оркестр згас.

Сміття заснув на панелі.

Поспіх припинено.

Там, де натовпи кишели,

Радіє тиша, Радіє і плаче,

Пошепки чи навзрид.

Що вона хоче і означає?

Голосом чийм каже?

Замість однієї з багатьох

Сюзанн, Маріанн, Услад.

Зі мною розмова починає,

Все голосніше співає

Хімера? абсурд? Порожнеча?-

.” [13, С. 135]

Загалом, можемо зробити висновок, що Олдос Гакслі створював свій антиутопічний світ як певну антитезу ідеалам, які письменник почерпнув з філософії веданти. Цю тезу варто оцінити в контексті сучасних дискусій стосовно теорії секуляризації. За цією теорією, модернізація супроводжується процесом занепаду релігії на тлі підйому рівня розвитку світу. У результаті, відповідно до теорії, відбувається поступове звільнення від релігії та її впливу на суспільство та різні сфери життєдіяльності. Дійсно, процес секуляризації проявлявся у втраті релігією впливу у політиці (якщо порівнювати з XVII століттям). Утім, на прикладі Олдоса Гакслі бачимо, що поступове зменшення впливу традиційних християнських вірувань на західне суспільство супроводжувалося зростанням

інтересу до східних духовних практик. І ці практики дуже вплинули на одну з найвідоміших антиутопій ХХ століття. Таким чином, на прикладі релігійних образів у творі Гакслі можемо підтвердити правильність ідей Хосе Казанови та інших критиків теорії секуляризації, які показують, що падіння ролі релігії – це велике спрощення. Скоріше варто говорити не про зменшення впливу релігії, а про зміну способів взаємозв'язку релігії та соціуму. Звісно, як пише Казанова, особливо ясно це стало після 1979 р., коли зростання впливу Папи Римського та підняття ісламського фундаменталізму дозволили говорити про початок постсекулярної епохи. Проте і до цього модернізація не означала лише однонаправлене зменшення ролі релігії, а скоріше розчищала поле для нового сплеску релігійності [1]. Це ми і бачимо в знаменитому романі Гакслі «Який чудесний світ новий! ».

РОЗДІЛ 2

РЕЛІГІЙНІ ОБРАЗИ В АНТИУТОПІЯХ ДЖОРДЖА ОРВЕЛЛА

Релігія відігравала чималу роль в житті Джорджа Орвелла. Ставлення Джорджа Орвелла до релігії як такої було досить суперечливим та неоднозначним. Хоча автор «1984» був атеїстом, як зазначає сучасний дослідник Міхаель Бренан у роботі «George Orwell and Religion» Орвелл «просто не міг залишити релігію в спокої не лише у своєму приватному листуванні та записниках, але й у своїй опублікованій художній літературі, публіцистиці та рецензіях» [24, р. 6]. Тобто Орвелл, хоч і не був вірянином, усе ж таки цікавився християнством.

Як пише Міхаель Бренан, Орвелл, будучи природним дисидентом, виступав проти будь-якої усталеної релігійної віри, він непохитно відкидав концепцію духовного загробного життя [24, р. 14]. Водночас він жив за своїми моральними принципами та своїм моральним кодексом. Письменник цікавився англіканською культурою, він зберіг сентиментальну та естетичну прихильність до будівель, церемоній і літургій англіканської церкви [24, р. 6]. Орвелл був у шлюбі два рази, і два рази укладання шлюбу проходили за англіканським шлюбним обрядом. Він хотів та наполягав на тому, щоб його сина охрестили.

Після смерті письменника друзі Ентоні Пауелл та Малкольмом Маггеріджі організували його похорону службу. Служба проходила в постійному місці поклоніння сім'ї Пауелл Крайст-Черч (тепер собор Святого Георгія) на Олбані-стріт. До речі, там були присутні майже всі невіруючі друзі Орвелла.

Після смерті Орвелла його друг і шанувальник Віктор Соден Прітчетт називав письменника «важким святим». Ентоні Пауелл так думав про Орвелла: «на своєму шляху він був таким собі святим, навіть якщо він не був у блискучому вбранні». Критик Джон Аткинс вважав його «святим», вказуючи на великі моральні чесноти. Історик Пірс Брендон вважав Орвелла гідним «святим

загальної порядності». Та ще багато людей називали його святим. Щоправда, журналіст Крістофер Гітченс говорив так: «Орвелл аж ніяк не був тим «святим», про якого згадували В. С. Прітчett і Ентоні Пауелл, проте навіть для шанувальників - атеїстів здавалося можливим визнати, що він взяв деякі з нібито християнських чеснот і показав, як вони можуть бути «прожиті» без благочестя чи релігійних переконань» [24, р. 6 – 21].

У романі Джорджа Орвелла «Ферма тварин», що був виданий у 1945 році, у контексті нашої теми особливий інтерес викликає образ ворона Мойсея [15]. Усі літературознавці погоджуються, що цей образ – це уособлення релігії [24]. У творі це найстаріший житель ферми і улюбленець Джонса. Ворон розповідає про загробне життя і льодяникову гору, куди потрапляють тварини, якщо вони гарно себе ведуть та працюють. Льодяникова гора – це такий собі Рай, хоча невідомо, чи є він насправді. Протистоять цим віруванням тільки свині, найкмітливіші тварини на фермі.

Після початку тваринного повстання Мойсей разом з людьми покинув ферму: «Мойсей злетів зі своєї жердини й полетів за нею, голосно каркаючи». Уже потім, ближче до кінця роману, Мойсей повернувся: «Серед літа на фермі раптом після кількарічної відсутності об'явився Мойсей, ручний ворон» [15]. Після того, як прилетів, він одразу почав розповідати про тваринний Рай. Казав, що гора ця видніється над темною хмарою, що це – щаслива країна, де нещасні тварини знайдуть відпочинок від тяжкої праці. Багато тварин йому вірили, вірили у Льодяникову гору. Те, що ворон уходить і приходить, це пародія на реальні події. Після проголошення СРСР релігію душили та боролися з нею, але у 1943 році Сталін вирішив зблизитися з Російською Православною Церквою, щоб та допомогла виграти війну. І єпископат РПЦ пішов на зближення, достатньо тісно співпрацюючи з органами влади в СРСР [23].

Негативний образ ворона Мойсея, що уособлює релігію, цілком зрозумілий, виходячи з вказаних вище особливостей поглядів Орвелла на релігію. Як вже

було зазначено, Орвелл, хоча і захоплювався естетичним боком англiканства, рiшуче не погоджувався з концепцiєю загробного життя. I в романi ми бачимо, що розповiдi ворона Мойсея про льодяникову гору слугують засобом ще бiльшої експлуатацiї тварин, спробою примирити їх з нестерпним буттям. Водночас Орвелл негативно ставився до організованої релігії. Зокрема, негативним було його ставлення до католицизму, в ієрархічній організації якого він бачив обмеження свободи [27]. Але ієрархічна структура характерна і для Православної Церкви, зокрема для Російської Православної Церкви, яка і зображена в романі під образом ворона Мойсея.

Загалом, у романі «Ферма тварин» дуже багато натяків на СРСР. Повстання – це натяк, аналогія до Жовтневої революції 1917 р., битва біля корівника – це натяк на громадянську війну 1917-1922 років. Стара свиня Майор – це Ленін, який розповідає, як буде добре після революції. Таких аналогій у творі дуже багато. У романі є ідеологія «тваринізму». Це явна аналогія з комуністичною ідеологією в СРСР, котра на думку низки політологів мала квазірелігійний характер [22]. Богів тут нема, але є щось схоже на релігійне шанування трьох свиней: Сніжка, Наполеона, Вискуна. Усі тварини ферми думають та вірять, що тільки завдяки їм живе ферма. І дійсно, «уже давно звикли до того, що свині, ... , вирішували всі важливі питання на фермі». Інші тварини їм повністю довіряють. Боксер поклоняється Наполеону і у нього є своє гасло: «Наполеон має рацію» [15].

Якщо розглядати тваринізм як квазірелігію, то тут є свої аналоги церкви, священного писання і молитви. Так само, як в Радянському Союзі квазірелігійний характер мали мітинги [22], так і у світі «Ферми тварин» з'являються зібрання у хліву. На зібраннях вирішують найважливіші і найгостріші запитання: що сіяти, де сіяти, як розподіляти запаси тощо. Священним писанням виступають сім заповідей позаду хліва, де проходять зібрання. Заповіді написав Вискун, і всі погодилися з ними. Ці сім заповідей мають такий вигляд:

- «1. Кожна істота, що ходить на двох ногах, ворог.
2. Кожна істота, що ходить на чотирьох ногах або ж має крила – друг.
3. Жодна тварина не повинна носити одягу.
4. Жодна тварина не повинна спати в ліжку.
5. Жодна тварина не повинна пити алкоголю.
6. Жодна тварина не повинна вбивати будь-яку іншу тварину.
7. Усі тварини – рівні.» [15, с. 35].

Так як і у житті, заповіді зазнали змін. У «Фермі тварин» це пов'язано із захопленням влади Наполеоном. До речі, після приходу Наполеона до влади почався культ особистості Наполеона. Це відсилає до часів Сталіна. «Усі тварини рівні» змінилося на «Усі тварини рівні, але деякі рівніші», «Жодна тварина не повинна спати в ліжку» змінилося на «Жодна тварина не повинна спати в ліжку з простирадлами», «Жодна тварина не повинна пити алкоголю» змінилося на «Жодна тварина не повинна пити багато алкоголю». Свині почали переговори з людьми, хоч вони і розповідали, що це задля матеріалів для будівництва [15].

Знаменитий роман Орвелла «1984» був виданий у 1948 році [14]. Явних релігійних образів, згадок Бога тощо у романі «1984» не знаходимо. При цьому, на нашу думку, навіть незважаючи на відзначений вище атеїзм Орвелла, його захоплення естетичною стороною християнської віри та належність до західної культури, що в цілому зростала на християнському фундаменті, призвели до свідомого чи несвідомого відтворення в романі деяких базових тем, характерних для християнського світогляду.

Перш за все, звернімо увагу на «повстанський» прошарок описаного в антиутопії суспільства. Це Вінстон та Джулія. Ставлення Джулії і Вінстона до О'Браєна в чомусь нагадують релігійне шанування. У книзі О'Браєн - це «чоловік з товстою шиєю і грубим глузливим обличчям» Джулія і Вінстон вірять, що він може їм допомогти, що він підтримує ідеологічні та революційні погляди та ідеї, зокрема ідеї Вінстона. Вони також вірять, що О'Браєн має контроль над так

званим «Братством», яке мусить змінити світ. Як мають змінити світ книги, у світі «451 градус за Фаренгейтом», про який піде мова у наступному розділі.

Також у романі згадується книга представника і лідера одної з трьох країн того світу Еммануеля Голдштейна. Ця книга має назву «Теорія і практика олігархічного колективізму Еммануеля Голдштейна». Цю книгу головні герої читали як щось священне. Їхнє ставлення до праці Голдштейна цілком можна порівняти зі ставленням християн до Біблії.

Якщо ідеалами, які описуються у Біблії, є свобода, справедливість і мир, то ідеалами суспільства «1984» є «війна – це мир, свобода – це рабство, невігластво – це сила». Тут ми бачимо своєрідну інтерпретацію євангельської фрази «Пізнаєте істину, а істина вас вільними зробить!» (Іванна 8:23). Християнська ідея про зв'язок істини та свободи в Орвелла втілюється в ідею повного відходу від істини як умови тотальної несвободи.

У Вінстона та Джулії було навіть щось на кшталт молитви. Це дитяча пісенька з дитинства Вінстона:

Апельсинчики як мед,
У дзвін б'є Сент-Клімент.
І дзвонить Сент-Мартін:
Аж гуркіт іде від стін!
А Олд-Бейлі, ох, сердитий,
Краще йди, бо будеш битий.
А дзвіниця Шордича каже тоді:
Як плести, то лише на воді! [14]

Як бачимо, у цій пісні постійно згадуються дзвони християнських храмів. Ці дзвони, поєднані з відчуттям дитячої безпосередності, стають антитезою того бездушного тоталітарного суспільства, яке описує в своїй роботі Джордж Орвелл.

Тепер розглянемо релігійні елементи в тому суспільстві, що підкорене диктаторському режиму. Досить сильні риси релігійного шанування бачимо у

нормативному ставленні до Старшого Брата. Взагалі Старший Брат – це образ Партії. Звичайні люди вірять у те, що він є своєрідним генієм. Вони вірять, що саме він контролює, саме він за всім та усіма наглядає, адже під його плакатами так і написано: «СТАРШИЙ БРАТ НАГЛЯДАЄ ЗА ТОБОЮ». Так само подібно до Бога сприймається Партія, адже Старший Брат – її образ. Але у Партію люди також вірять, вони вірять, що вона здатна перемогти всіх і вся; що ці чотири міністерства дійсно здатні щось робити, що вони роблять і вони не брешуть. Вони вірять у її ідеологію, у теорію АНГСОЦу.

У творі є телеекрани та організація «Поліція Думок». Їхня ціль – цілодобово та щосекунди слідкувати за населенням. Хоча з телеекранів ще йде музика та новини. Ці телеекрани та «Поліцію Думок» можна порівняти зі святою інквізицією, яка була створена для боротьби з єретиками, але у нашому випадку – для боротьби з революціонерами.

У партійної касти є свої збори, такі як дві хвилини ненависті, тиждень ненависті тощо. Без сумніву, описуючи ці збори, Орвелл перш за все згадував схожі практики тоталітарних суспільств ХХ ст. Але самі ті практики багато в чому копіювали релігійні ритуали, які існували не одне століття. Невипадково низка філософів вказують, що радянський комунізм, будучи атеїстичною ідеологією, тим не менше включав елементи релігійного світогляду [22].

У суспільстві «1984» є свій культ. Це культ перемоги. У них є «джин перемоги», «цигарки перемоги» тощо. Вони виконують ту роль, яку в релігійних культурах відіграють такі предмети як, скажімо, церковні свічки, священна вода тощо.

У кінці книги Вінстона катують. О'Браєн намагається відмовити Вінстона від революційних ідей. Згодом йому це вдалося. Спочатку Вінстона тримають у кімнаті, де є тільки лавочки, відро та лампочка на стелі. Ув'язнені не мають навіть уяви, котра зараз година; вони там божеволіють. Після цього Вінстона уводять звідти у деяку кімнату. Там його б'ють, морять голодом, тиснуть психологічно

тощо. Навіть після цього Вінстон не здається, і його уводять у зловісну кімнату «101». У цій кімнаті ув'язненим показують або роблять те, чого вони лякаються більше всього на світі. Для Вінстона – це щури. Йому їх показують і випускають перед ним, він цього не витримує і відмовляється від своїх ідей. Спочатку герой планував сказати, нібито любить Старшого Брата, але він насправді полюбив Старшого Брата; він насправді хотів, щоб замість нього до щурів кинули Джулію [14].

Тут варто відзначити, що далеко не в усіх морально-етичних системах існує категорична заборона на словесне зречення своїх поглядів. Скажімо, в мусульман-шиїтів допускається у випадку смертельної небезпеки на словах зречтись віри, але таємно зберігати її в душі. Проте у християн існує інше уявлення. В Євангелії від Матвія сказано: «Якщо ж хтось зречеться Мене перед людьми, того і Я зречусь перед Отцем Небесним» (Матв. 10:32-33). Християнські мученики демонстрували готовність померати, але навіть на словах не зрікатися істини. Як бачимо, в Орвелла, вже в рамках атеїстичного світогляду, зберігається ця засадничо християнська ідея про недопустимість навіть на словах відмовлятися від істини.

Як бачимо, навіть в житті і творчості атеїстично налаштованого Джорджа Орвелла релігія мала значення. Загалом, можна зробити висновок, що і приклад Джорджа Орвелла підтверджує правоту сучасного релігієзнавця Хосе Казанови, який показує, що навіть в умовах модернізації релігія зберігала свій вплив, а ті процеси, що описувалися як секуляризація, призводили до переосмислення релігійних образів, зміни способів поєднання світського і релігійного, але остаточно не витіснили релігію з суспільного життя.

РОЗДІЛ 3

РЕЛІГІЙНІ ОБРАЗИ В АНТИУТОПІЇ РЕЯ БРЕДБЕРІ «451 ГРАДУС ЗА ФАРЕНГЕЙТОМ»

Роман Рея Бредбері «451 градус за Фаренгейтом» був написаний у 1953 році. Постає питання: чи був Бог та релігія в тому образі майбутнього, який намалював Рей Бредбері у своїй знаменитій антиутопії. Варто зазначити, що письменник мало говорив про свої особисті релігійні погляди, відповідаючи на питання про релігію лише загальними фразами [2]. Утім, зацікавлення Бредбері питаннями релігії добре видно з таких його творів як «Месія», «Вогняні шари», «Людина» («The Man»), «Цвинтар для божевільних» [3; 5].

У романі «451 за Фаренгейтом» Біблія та її окремі фрагменти згадується серед книг, що знищуються пожежниками і, відповідно, стають предметом збереження з боку спільноти, до якої приєднується Монтег [4]. З одного боку, Біблія тут описується як частина культурної спадщини, на рівні з книгами Шекспіра чи Платона. Але увага саме до Біблії все ж особлива. Дуже яскравим є епізод, у якому Монтег в потязі намагається прочитати Біблію і не може зрозуміти сенс євангельської фрази «Погляньте на польові лілеї, як зростають вони, — не трудяться, ані прядуть...» через те, що його думки постійно відволікають рупори. Тут варто зазначити, що в Новому Заповіті міститься заклик апостола Павла до постійної молитви. Всюдисущі рупори з антиутопії Бредбері по суті заміняють постійну молитву сурогатом, стаючи антиподом спілкування з Богом.

В описаній Бредбері антиутопії популяризується образ Ісуса Христа, проте він втрачає свій глибинний сенс. Тут варто навести цитату з розмови Фабера та Монтега, під час якої Фабер говорить: «Стільки часу минуло... Я не релігійна людина, але стільки часу минуло відтоді, як... — Фабер перегортав сторінки, зупиняючись то тут, то там. — Така сама, точнісінько така, якою я її пам'ятаю.

Боже, як її знівечили в наших «телевізорних вітальнях»! Христос став одним із «родичів». Я часто думаю, чи впізнав би господь бог свого сина, — ми ж бо його так вдягли, чи то пак, роздягли. Тепер він — м'ятний льодяник, та й годі. Він точить сироп і сахарин, коли не зайнятий замаскованою рекламою якогось товару, без котрого, мовляв, не обійтися жодному вірянинові» [4]. Тут ми бачимо щось, подібне до ролі релігії в антиутопії Гакслі «Який чудесний світ новий!». Якись зовнішні форми релігії залишаються, але вона втрачає свою внутрішню сутність, перестає піднімати людей над їхнім власним рівнем, будити в особі щось більш глибоке, ніж просте прагнення до насолод.

На нашу думку, у романі «451 градус за Фаренгейтом» прослідковується загальна парадигма світосприйняття, сформована в рамках християнської традиції та релігійної свідомості як такої. Варто зазначити, що в релігієзнавстві тривають дискусії щодо визначення терміну «релігія» [8]. Прихильники феноменологічного підходу до вивчення релігії звертають увагу на розрізненні «сакрального» та «профанного» як засадничої риси релігійного досвіду. Тут, зокрема, можна згадати класиків феноменологічного підходу Рудольфа Отто та Мірча Еліаде [6; 21]. Книги у романі «451 градус за Фаренгейтом» набувають майже релігійного статусу, ставлення до них описується в релігійних категоріях, як ставлення до сакрального. Люди-книги вірять у здатність книг змінити, збудувати та навчити суспільство. Вони вірять, що, запам'ятовуючи і таким чином зберігаючи книги, можуть врятувати світ. Книги здатні чомусь навчити свого читача. Вони надають можливість пізнати істину. Книги – це джерело духовного та розумового зростання. У цьому ключі книги загалом сприймаються так, як в християнській традиції сприймається Священне Писання.

У цілеспрямованому знищенні книг як таких ми можемо побачити відгомін тих знищень окремих зразків літератури, які в історії мотивувалися як релігійною, так і антирелігійною логікою. З одного боку, можемо згадати список заборонених книжок у Католицькій церкві. З іншого – знищення або заборону

низки релігійних видань при комуністичних режимах. У романі «451 градус за Фаренгейтом» уряду може загрозувати книги, тому що вони можуть навчити людей мислити та аналізувати.

При цьому варто розглянути і логіку тих, хто в романі «451 градус за Фаренгейтом» представляє пануючий режим. Для них спалювання книг – це обряд. Ті, хто читають книги та пропагують їх, – єретики.

Релігія тісно зв'язана з ідеалами. А Біблія чітко прописує свого роду ідеали: заповіді, моральні норми та інше. У суспільства в «451 градус за Фаренгейтом» є свої ідеали, які написали самі люди та партія, а саме: контроль, цензура, безпека, комфорт, постійні розваги, заборона вільної думки, заборона мислення, відсутність емоцій, відсутність особистості, матеріалізм, бездуховність, культ споживання і подібне. Особливості менталітету описаного в романі суспільства Хенрік Френнінг характеризує наступними словами: «Цей менталітет, у свою чергу, пригнічує індивідуальність, а також емоційну та інтелектуальну свободу людей» [28]. У свою чергу у Біблії головними ідеалами виступають: любов до ближнього, милосердя, справедливість, віра у свою справу, важливість духовного розвитку, співчуття.

Дома, у яких зберігаються книги, для представників режиму стають чимось подібним до ворожих капищ. Вони піддаються знищенню з безсумніваним релігійним фанатизмом. Ці маленькі закриті бібліотеки — це сховище духу, сховище «забороненої субстанції», яка може відновити мир. Мир, у якому панує беззаконня та диктатура. Якщо шукати зв'язок з реальним миром, то ці бібліотеки знищували, як знищували церкви за радянської влади, як знищували та знищують чужі культові об'єкти різноманітні релігійні фанатики.

Цікавою є описана в романі група людей-книг, які вийшли на новий рівень збереження книг: збереження не як предмету, а як інформації; збереження книги в голові. Їх функції дуже нагадують типові функції релігійної еліти: священників у християнстві, друїдів у релігії давніх кельтів. Цікаво, що запам'ятовування

священних текстів – дуже архаїчна релігійна традиція. Вона існувала у вже згаданих друїдів, поширена в індуїзмі. В ісламі дуже прочитаються люди, що на пам'ять знають Коран. Водночас люди-книги ніби відрікаються від себе. В одному з епізодів людей-книг представляють таким чином: «Ось Шопенгауер, це – Ейнштейн, а цей, поруч зі мною, Альберт Швейцер, добрий філософ. Осць ми всі перед вами – Арістофан і Махатма Ганді, Гаутама Будда і Конфуцій, Томас Джефферсон і Лінкольн до ваших послуг. Ми також Матфей, Марко, Лука та Іоанн» [4]. Люди-книги ніби переростають себе, ототожнюються з іншим. Так само, як апостол Павло пише про себе: «І живу вже не я, а Христос проживає в мені» (До галатів 2:20).

Щодо телебачення у світі «451 граду за Фаренгейтом», ми можемо повністю погодитися з висловом Х.Френнінга: «Однак у світі книги цей розвиток досяг точки, коли телебачення отримало повне панування над життям людей, а книги залишилися у минулому» [28]. І дійсно, у світі книги телебачення зображено як панівне та єдине ЗМІ, яке пропагандує та зомбує людей.

Таким чином, безсумнівний інтерес Рея Бредбері до християнського світогляду проявився у його знаменитій антиутопії «451 градус за Фаренгейтом». Це відбилося не лише у значенні образу Біблії в романі, але й у загальних принципах сприйняття реальності, що сформувалися в рамках християнської культури та стали невід'ємною частиною західної інтелектуальної традиції. В антиутопічному світі Рея Бредбері влада використовує релігійні символи, зокрема, експлуатує обрах Христа, проте позбавляє його внутрішнього сенсу.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження можемо зробити наступні висновки:

1. Сюжет роману Олдоса Гакслі «Який чудесний світ новий!» містить релігійні образи як в характеристиках того високотехнологічного суспільства, що викликає відразу у письменника, так і суспільства дикунів, ставлення до якого є значно складнішим. Загальна задумка твору, без сумніву, відображає глибоке зацікавлення Олдоса Гакслі релігійно-філософською концепцією веданти, яку письменник сприйняв за посередництва праць Вівекананди. Саме ідеї про необхідність усвідомлення людиною своєї божественності, що сформульовані в рамках веданти, зумовили відразу письменника до заснованого на насолодах «дивовижного нового світу». Описане Гакслі суспільство дає людині відчуття щастя і навіть співпричетності до всього соціуму. Проте це – симулякр, що затуманює справжню природу людини, не дає особистості відчутти свою божественність. Саме як симулякр справжнього єднання з божественним (точніше – усвідомлення цього єднання) Гакслі зображує «релігію Форда» і характерні для неї ритуали. При цьому навіть жорстока і примітивна релігія дикунів на цьому фоні виглядає значно цікавішою і глибшою. Тут також позначилася постульована Вівеканандою ідея про наявність різних шляхів до Бога.

2. Джордж Орвелл був атеїстом, критикував католицизм та ідею загробного життя, проте демонстрував захоплення щодо естетичного виміру англіканського напрямку протестантизму, у моральному сенсі слідував нормам, що були сформовані в рамках християнського світогляду. У романі «Ферма тварин» Орвелл у образі ворона Мойсея зображає російську православну церкву, показуючи своє критичне ставлення до ідеї загробного воздаяння, а також до співробітництва церкви із тоталітарним режимом. У романі «1984» образ церковних дзвіниць з дитячої пісні протиставляється бездушному тоталітарному

режиму. Загалом, ті цінності, що сформувалися в рамках християнства, без сумніву, яскраво проявилися в романі.

3. Рей Бредбері досить розпливчасто характеризував свої релігійні погляди. Проте релігійні образи пронизують творчість письменника. Проявилися вони і в антиутопії «451 градус за Фаренгейтом». Біблія там має велике значення для тих, хто намагається зберегти книжкову спадщину. У тому суспільстві, що спалює книги, зберігається образ Христа, проте цей образ також перетворюється на симулякр.

Загалом, в усіх розглянутих нами антиутопіях зображуються суспільства, у яких релігія або зникла та замінена сурогатами, подібними до комуністичної ідеології (як в романі «1984»), або зберігається, знов-таки втративши свій глибинний рівень і також перетворившись на сурогат (як в романах «Який чудесний світ новий! » та «451 градус за Фаренгейтом»). При цьому, незалежно від ставлення авторів до релігії, усі вони демонструють велику зацікавленість у релігійній проблематиці, що помітно впливає на сюжет їхніх антиутопій. Це було проявом тих загальних соціокультурних тенденцій, що були описані сучасним релігієзнавцем Хосе Казановою, який суттєво уточнив традиційну теорію секуляризації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біблія / Пер. І. Огієнка. URL: <http://allbible.info/bible/ogienko/> (дата звернення 13.10.2023)
2. Бошкань, Г. І. Філософсько-релігійні мотиви в антиутопіях «Господар» Галини Пагутяк і «Марсіанські хроніки» Рея Бредбері // Південний архів. Філологічні науки : зб. наук. праць. - Херсон : ХДУ, 2014. - Вип. 60. - С. 105-109.
3. Бредбері Р. Месія. Переклала Богдана Плющ. Київ, 2017. 320 с.
4. Бредбері Р. 451° за Фаренгейтом (Переклад: Євген Крижевич). URL: <https://uabook.com.ua/wp-content/uploads/2022/09/451-gradus-za-farengeitom.pdf> (дата звернення 14.10.2023)
5. Бредбері Р. Цвинтар для божевільних : роман / Р. Бредбері ; пер. з англ. О. Мокровольський. — Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2018. — 384 с.
6. Еліаде М. Священне і мирське / Пер. Г. Кьорян, В. Сахна. Київ: Основи, 2001. 592 с.
7. Казанова Х. По той бік секуляризації. Релігійна та секулярна динаміка нашої глобальної доби. Київ: Дух і Літера, 2017. 264 с.
8. Колодний А. Природа і визначення релігійного феномену / А. Колодний // Українське релігієзнавство. - 2014. - № 71-72.
9. Лисенко А. Тлумачення герменевтичного кола та його використання при читанні академічної літератури. URL: https://tureligious.com.ua/tlumachennya-hermenevtychnoho-kola-ta-joho-vykorystannya-pry-chytanni-akademichnoji-literatury/#google_vignette (дата звернення 09.10.2023)
10. Літературознавчий словник-довідник. За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Ковалева, В.І. Теремка. Київ: «Академія», 2006 752 с.
11. Ніколенко О. М. Антиутопія // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Антиутопія> (дата звернення: 17.12.2023).
12. О дивний, новий світ — утопія чи антиутопія? URL: <https://spoon.smirik.com/p/brave-new-world-utopie-or-not> (дата звернення 05.10.2023)

13. Олдос Гакслі. Який чудесний світ новий! Переклад з англійської: Віктор Морозов; малюнки: Студія DVOІКА. Львів: ВСЛ. 2016. 368 стор.
14. Орвелл Дж. 1984. Переклад Віталій Данмер. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=2283> (дата звернення 05.10.2023)
15. Орвелл, Джордж (2015). Колгосп тварин. Київ: bookchef, 2021.
16. Петленко І. В. Адвайта-веданта // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Адвайта-веданта> (дата звернення: 12.11.2023).
17. Петленко І. В. Свами Вівекананда // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Свами Вівекананда> (дата звернення: 12.11.2023)
18. Погребняк І. Історична парадигма семіотики // Синопис: текст, контекст, медіа, № 2 (18), 2017. <https://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/download/258/243/758>
19. Рошко М. Релігійні мотиви в романі В. Голдінга «Володар мух» // Електронний репозитарій ДВНЗ «УжНУ». URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/16264> (дата звернення: 12.11.2023)
20. Удовіченко Г. М., Ревуцька С. К., & Мирошніченко Д. І. (2023). Ознаки антиутопії в романі Р. Бредбері «451 градус за Фаренгейтом». Інтелект. Особистість. Цивілізація, № 1 (22). URL: <https://doi.org/10.33274/2079-4835-2021-22-2-79-90> (дата звернення: 12.11.2023)
21. Халіков Р. Специфіка застосування феноменологічного підходу під час дослідження раціонального в релігії // Наука. Релігія. Суспільство. 2011. № 4. С. 137-141
22. Хархун В. Ідеологія як релігія: концепція «релігієподібного комунізму» західній і пострадянській гуманітаристиці // Сіверянський літопис. 2008.
23. Шліхта Н. Церква тих, хто вижив: Радянська Україна, середина 1940-х--початок 1970-х рр. Харків, 2011.
24. Brennan, Michael G., George Orwell and Religion. London: Bloomsbury Academic, 2017. URL: [George Orwell and Religion - Michael G. Brennan - Google книги](https://books.google.com/books?id=...) (дата звернення: 09.12.2023)

25. Carter, Jeffrey. *Understanding Religious Sacrifice: A Reader*. London: Continuum. 2003. URL: https://books.google.tt/books?id=Q0zUAwAAQBAJ&printsec=frontcover&lr=&source=gbs_book_other_versions_r&cad=2#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 01.12.2023)
26. Complete Works of Swami Vivekananda. URL: http://ramakrishnavivekananda.info/vivekananda/complete_works.htm (дата звернення: 09.12.2023)
27. Dugan Lawrence. *Orwell and Catholicism // Modern Age* 2006. URL: https://wenku.baidu.com/view/cb2a5235ee06eff9aef807eb.html?_wkts_=1699748360756&needWelcomeRecommand=1 (дата звернення: 09.12.2023)
28. Frenning H. *Burning the Good Book: Religion and ideology in Ray Bradbury's Fahrenheit 451*. Degree project in English Literature HT 2017 / Centre for Languages and Literature Lund University. 2017. URL: <https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=8933612&fileId=8933615> (дата звернення: 09.12.2023)
29. Huxley, Aldous (1937). *Ends and Means*. London: Chatto & Windus. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=NXsgtzU06x8C&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 09.10.2023)
30. *Metaphors We Live By* - George Lakoff, Mark Johnson. URL: https://ceulearning.ceu.edu/pluginfile.php/100337/mod_forum/attachment/9319/Metaphors%20We%20Live%20By.pdf (дата звернення: 02.09.2023)
31. Poller, Jake. *Aldous Huxley and Alternative Spirituality*. Brill, 2019. URL: https://books.google.com.ua/books?id=Z7SrDwAAQBAJ&pg=PA139&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 04.09.2023)
32. *Science Fiction: The 100 Best Novels, 1949-1984* (From Guide of David Pringle). URL: <https://web.archive.org/web/20170406023540/http://www.listchallenges.com/science-fiction-the-100-best-novels-1949-1984> (дата звернення: 10.09.2023)

ДОДАТКИ

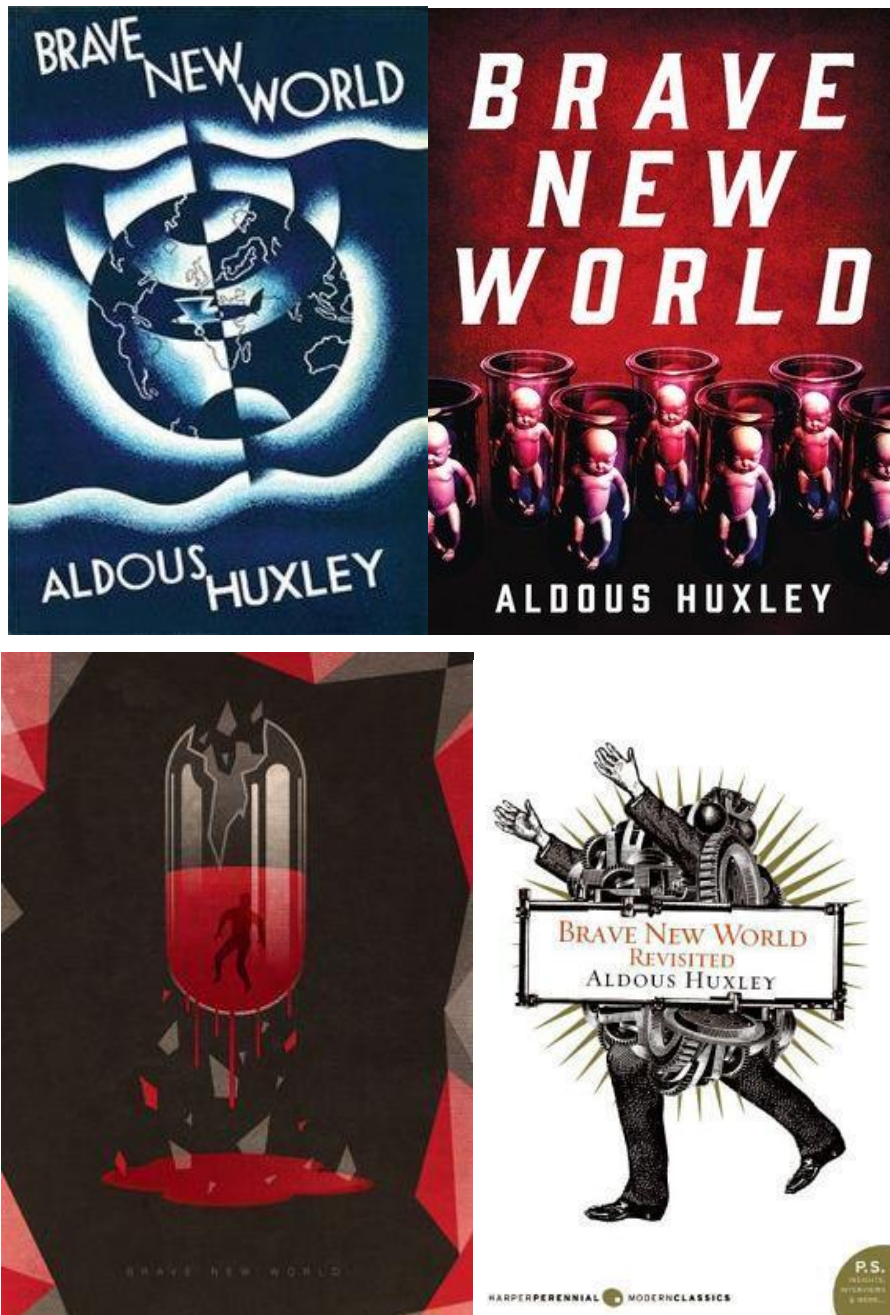
Додаток А

Фотопортрет Олдоса Гакслі

URL: <https://images.app.goo.gl/4rxe7fUAf2uvDMSv5>

(дата звернення 20.12.2023)

Обкладинки англomовних видань антиутопії Олдоса Гакслі «Який чудесний світ новий!» з ілюстраціями

URL: <https://images.app.goo.gl/UH9ynxKAUMA7UX8v5>

(дата звернення 20.12.2023)

Обкладинки україномовних видань антиутопії Олдоса Гакслі «Який чудесний світ новий!» з ілюстраціями

URL: <https://images.app.goo.gl/UH9ynxKAUMA7UX8v5>

(дата звернення 22.12.2023)

Фотопортрет Джорджа Орвелла

URL: <https://images.app.goo.gl/JsEc57SW2XUpTGBP6>

(дата звернення 22.12.2023)

Обкладинки видань антиутопій Джорджа Орвелла з ілюстраціями

URL: https://www.britishbook.ua/detail/nineteen-eighty-four_2/?gclid=CjwKCAiA-P-rBhBEEiwAQEXhH5cl-tEcYyj7QPgsazvNgxolbPD1ZOxK2FWoCLS7x0EIC3ZDBg62MhoC9XEQAvD_BwE

(дата звернення: 22.12.2023)

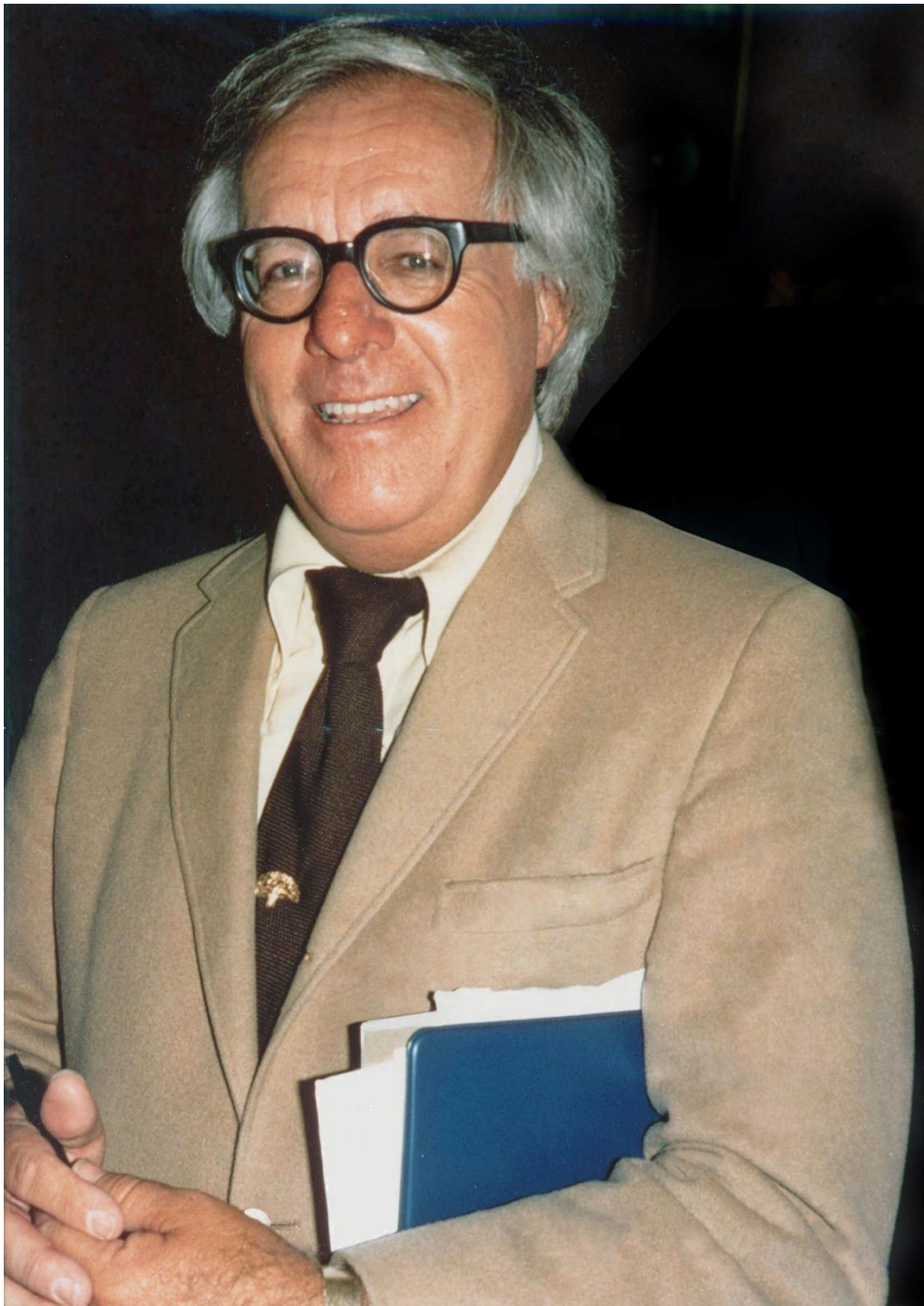
Додаток Е

Стедман. Ілюстрації до повісті «Ферма тварин». 1995 р.

URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/voloshyk-world-literature-11-class-2019-standard-level/17.php>

(дата звернення: 22.12.2023)

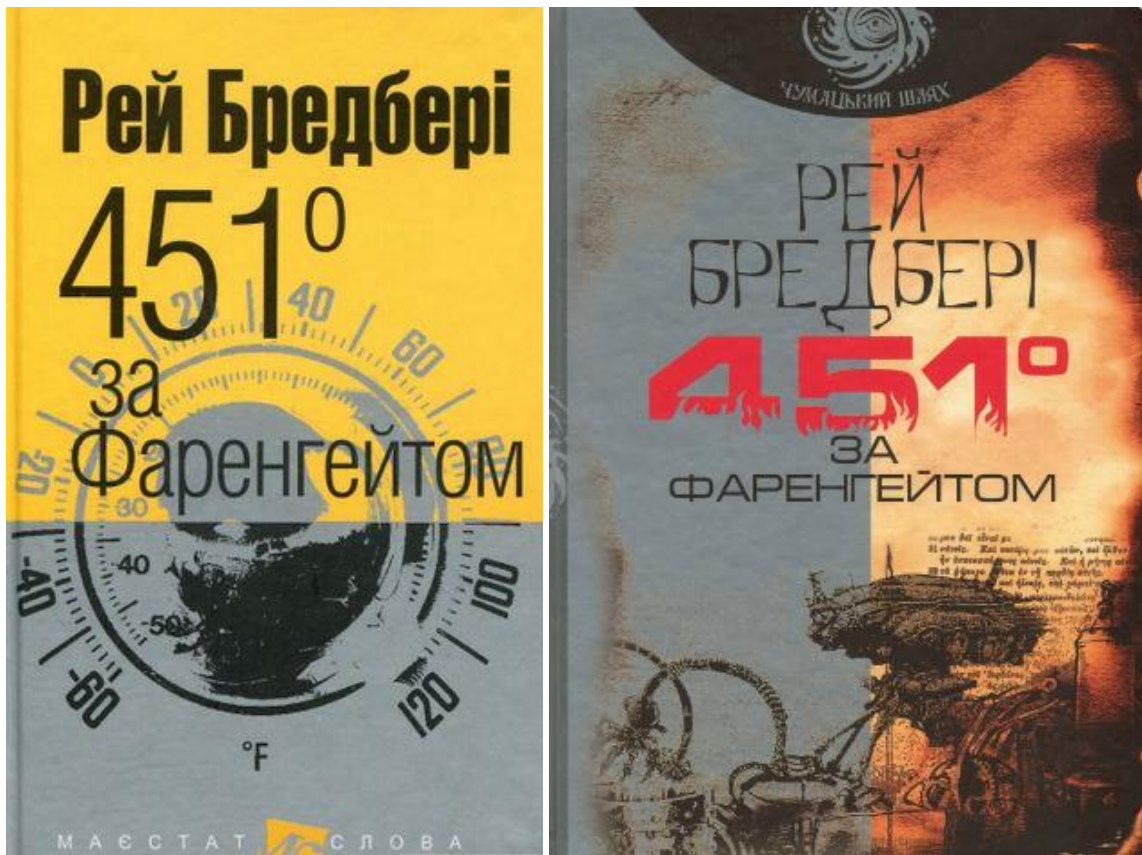

Фотопортрет Рея Бредбері

URL: <https://images.app.goo.gl/5WP5wM1FNLHAC8kR8>

(дата звернення: 22.12.2023)

Обкладинки видань антиутопії Рея Бредбері з ілюстраціями

URL: https://www.yakaboo.ua/ua/451-za-farenejtom.html?gad_source=1&gclid=CjwKCAiA-P-rBhBEEiwAQEXhH7MsryCQ9UmuVAWa1EhF3LP1omSWtOK5Wch07rjhKeLK5giLxX24TRoCMXoQAvD_BwE

(дата звернення: 22.12.2023)